

[גלריה](#) [מוזיקה](#) [מוזיקה קלאסית](#)

בטי אוליברו מחברת בין כל העולמות

שורשי מסורת יהודית עתיקים לצד סאונד חדש נוכחים ביצירותיה של המלחינה עטורת הפרסים בטי אוליברו. בראיון עמה היא מספרת אילו קולות חשוב לה להשמיע ומה הקשר בין ביל אוונס לשופן

נעם בן זאב | 26.09.2013

קשה לעקוב אחר לוח השנה המסחרר של המלחינה בטי אוליברו. בימים אלה היא באיטליה, נוכחת ביצירה שלה שמבוצעת שם באחד מפסטיבלי הסתיו; ואם מסתכלים קדימה נראה שמנוחה רבה לא תהיה לה בשלוש השנים הבאות: היעד הבא הוא ניו יורק, לביצוע יצירה שלה בבית הספר ג'וליאני; אחר כך תבוצע בקאזאן שברוסיה יצירתה לתזמורת סימפונית "מרכבות". הרצאה בכנס וביצוע שתי יצירות שלה מחכים בלוס אנג'לס, ומיד אחריהם בפורטוגל. בקיץ היא תהיה בבוסטון, ובימים אלה משלימה יצירה חדשה לביצוע שם, למקהלה והרכב קאמרי; ועוד יצירה קולית חדשה לשלישיית הנשים הנורווגית "מדיאוול" לביצוע באירלנד. תחרות הנבל בישראל הזמינה יצירה גם כן, ויש עוד להשלים את היצירה לתזמורת הסימפונית המהוללת של שיקגו, ואחר כך ברלין - ושנת הלימודים מחכה גם היא מעבר לפינה: אוליברו היא פרופסור לקומפוזיציה באוניברסיטת בר אילן.

באמצעות היצירה "מרכבות" אפשר לייצג במלים משהו מהמוסיקה של אוליברו: השליטה הווירטואוזית שלה בתזמורת מערבת קטעי סולו רבים עם שילובי כלים שמביאים לסאונד חדש, מלא דמיון, והתזמורת נשמעת במדברת, שואגת פתאום בהקרנות צליל פתאומיות, לוחשת, מספרת סיפור, רוגשת ומרגיעה.

עוצמה - זה מה שמאפיין את היצירה ואת המוסיקה של אוליברו, אפילו ברגעיה החרישיים והעדינים ביותר. והיבט נוסף הוא שורשי מסורת יהודית עתיקים שנוכחים בה, לעתים ברמז, מוסווים, כמו במרקמים שמזכירים תפילה ובמחוות רגעיים; ולעתים, כמו כאן, בציטוט קצר של הנגינה העממית "יד ענוגה".

אוליברו: להשמיע כמה שיותר קולות

זכור הקונצרט שבו ביצעה התזמורת הפילהרמונית הישראלית את "מרכבות", והמנצח זובין מהטה, שלא כמנהגו, פנה לקהל כדי להציג את היצירה והזמין את אוליברו עצמה להסביר אותה. הרגעים שבהם עמדה על הבמה וסיפרה על יצירתה היו מהפנטים. קולה התפשט בדממת האולם, ובהדרגה התחוויר לקהל שלא מחכה לו עונש מודרני רעשני שצריך איכשהו לעבור אותו בשלום עד איזה קונצ'רטו רומנטי אסקייפיסטי, אלא הרפתקה מוסיקלית מסקרנת; ושהמוסיקה לא צמחה יש מאין אלא הנה, אשה אמיתית, בשר ודם, הלחינה אותה.

וככל שנקפו הדקות התברר מדבריה שהיצירה נולדה מתוך תהליך נהיר, מרעיונות ומחשב, מרגשות, ממסורת מוסיקלית ותרבותית - ושיש לה מבנה בעל התחלה אמצע וסוף - משמע כר

נרחב שמשותף לכולם, ושכל אחד יכול לחוות אותו. מרהיב היה להיווכח בקשב של הקהל ליצירה הארוכה בת ה-20 דקות. היה ברור שלא "הנאה" מצופה ממנו, אלא תביעה להקשיב בדריכות. ומפליא היה לצפות בריכוז של מהטה: מי ששולף באלגנטיות אופרות שלמות מהשרוול ובעל פה נתבע גם הוא להיצמד לפרטיטורה כד לבטאה במלואה. מחיאות הכפיים של הקהל שלא רגיל לשמוע מוסיקה כזאת ושבתודעתו הוטמעו פחדים גדולים ממנה רעמו באולם כאילו לפחות בטובן או ברהמס נוגנו שם. את היצירה אפשר לשמוע באתר שלה.

על תהליך היצירה של אוליברו אפשר להבין ממה שהיא מספרת בפגישה עמה על יצירה שלה שבוצעה לאחרונה ב"חג המוסיקה הישראלית", מוסיקה לתזמורת כלי קשת, שלושה כנרים סולנים, קלרינט סולן, וזמרת סופרן. האסוציאציות התרוצצו במוחה: "חשבת לי לעצמי: מנוחין, כינור, הכינור ב'הא' הידיעה שהוא הלוא כינור יהודי, ו'יהודי' - הרי זה גם שמו", היא מספרת, "ויהודי מתקשר לתפילה; אבל כינור זה גם השאקון של באך לכינור סולו, שהוא הכתר בספרות הכינור, והשאקון הוא רבקוליות. אז שיכתבתי את הרבקוליות לשלושה כינורות, התזמורת היא הרחבה של שלושת הסולנים האלה, הקלרינט - רמז דק לתפילה היהודית, וזמרת הסופרן היא הקול ששר את התפילה: 'אחות קטנה' - מנגינה לראש השנה שהשתמרה על ידי יהודי פירנצה, והמקור שלה הוא ספרד. כך כך כל היצירה נארגה מסמלים, ונעשה חיבור בין כל העולמות, וקוראים ליצירה 'אחות קטנה', ואני מאוד אוהבת אותה."

זובין מהטה: ניצח

מים רבים

“חיבור בין כל העולמות”: אם צריך להגדיר את המוסיקה של אוליברו בארבע מלים, אלו הן. “לפני תחילת הכתיבה אני שואלת את עצמי, מה עומד להישמע? אני לא יודעת, אבל בדבר אחד אני בטוחה, שמה שיישמע הוא קולות רבים. כמו מים רבים. מוסיקה שמתחתיה נשמעים המון בני אדם: קול היחיד וקול ההמון וקול הרוח. ואת הקולות האלה אני כל הזמן כותבת. אותם אני שומעת - אבל לא רק אני: הם הקולות הפנימיים של כולנו, והחיצוניים של כולנו, והם מתמזגים בפנימיות שלנו כשאנחנו מבקרים בה ומבטאים אותה. אלה הקולות של העולם של כולם, וזו הסיבה שאנחנו יכולים לתקשר. קח את הסימפוניה ‘האראויקה’ של בטהובן: הרעד הזה

שעולה בנו מההאזנה אליה, מה גרם לו וממה הוא נובע? ממוחו של בטהובן? מהכינורות של בטהובן? לא, זה לא שם ולא שם אלא במרחב משותף שכולנו באים ממנו ונמצאים בו. מאוקיינוס שמשותף לכולנו. בטהובן מדבר מתוך עצמו היכן שהוא נפגש באוקיינוס של כולם, המים הרבים האלה. “אני משוכנעת שכל מה שנמצא לפנינו הוא מראה שמשקפת אותנו. והמעשה האמנותי הוא הפעולה של הקירוב של החוץ לפנינו ומיזוגם למשהו אחד שאין בו הפרדה. בטבע הרי יש כל המרכיבים האמנותיים: צליל, תנועה, צבע. אבל הטבע לא קובע לעצמו שהוא כזה, אלא אנחנו קובעים זאת דרך הקירוב, דרך הצירוף של החוץ והפנים למהות אחת.”

היא נולדה בתל אביב ב-1954, למדה באקדמיה למוסיקה בתל אביב אצל שניים מהמלחינים המודרניסטים החדשניים שפעלו בה - לאון שידלובסקי ויצחק סדאי; ואחר כך באוניברסיטת ייל עם ג'ייקוב דרוקמן. מלגת לאונרד ברנשטיין איפשרה לה להשתלם בטנגלווד, שם הכירה את המלחין האיטלקי לוצ'אנו בריו (1925-2003) ולמדה אצלו בארצות הברית - ואחר כך המשיכה ללמוד אצלו באיטליה, בתחילת שנות ה-80. הקריירה הבינלאומית שלה התחילה להתפתח באיטליה, שם המשיכה להתגורר כמעט 20 שנה עד שהחליטה לשוב לישראל; ומה שהביא להחלטה, כפי שסיפרה בראיון ל"הארץ" לפני יותר מעשור עת שבה, היה בעיקר הצורך לשוב למקורות התרבות שלה. כבת להורים יוצאי יוון היא גדלה על מוסיקה עממית יוונית ששמעה בבית, על מנגינות ותפילות שבקעו מבית הכנסת ומדירות השכנים, ועל טקסטים מהפיוטים. הקשר שלי לעולם המקורות הופך עם השנים הכרחי יותר ויותר ליצירה", אמרה, "אני פשוט לא יכולה להתחיל בלי זה. ולמרות שהלחנים והניגונים מהמקורות

מוסוויים בתוך היצירה, כמין סוד, מי שמכיר את המקורות מרגיש ברבדים הנוספים האלה של המוסיקה, ומי שלא - גם אליו יעבור המסר, כי אצלי הוא קיים כמניע חזק ליצירה". והיא הוסיפה: "ישראל היא כמו תיבת תהודה עתיקת יומין, שדילגנו עליה בשנים שהיינו נאלצים 'לבנות ולהיבנות', אבל היום המקורות העממיים מקבלים ביטוי בצורה הטבעית שלהם. עלי הם התחילו להשפיע כי התרחקתי ויצאתי מכאן באופן פיסי, וההתרחקות אפשרה לי לפתח מבט כולל על הדברים".

אוליברו קיבלה על יצירתה פרסים רבים, בהם פרס ראש הממשלה (פעמיים) ופרס אקו"ם על עבודת חיים. בין העיטורים שבהם זכתה בחו"ל בולט פרס קוסביצקי היוקרתי מטעם קרן קוסביצקי וספריית הקונגרס בווישינגטון. יצירותיה יוצאות לאור בין היתר בהוצאת "ריקורדי" האיטלקית, הוקלטו בהוצאות יוקרתיות כמו ECM ו-Folkways ובוצעו על ידי גופים חשובים כמו תזמורת שיקגו, הפילהרמונית של ניו יורק, הפילהרמונית הישראלית, אנסמבל ג'וליאד ורביעיית ארדיטי. משמות כמה יצירותיה אפשר להרגיש את השפעת המקורות על המוסיקה שלה: "נהרות נהרות", "מזרח", "מקמאת", "הושענות", "שרפים", "בקשות", והמוסיקה לסרט האילם "הגולם". היא כתבה לכל אמצעי הביצוע - תזמורתיים וקאמריים, מקהלה ואופרה, וכן עיבודים - מתפילות יהודיות ועד האופרה "אורפיאו" של מונטוורדי.

לוצ'יאנו בריו: לימד

להיות מלחינה משמע לא רק לעבור תהליך יצירה, אלא גם לשבת כמאזינה לביצוע של המוסיקה - חוויה נדירה שחולקים רק יוצרים שכותבים לבמה: "כשאני מקשיבה ליצירות שלי אחרי שלא שמעתי אותן הרבה שנים נוצר פער בין תהליך היצירה, שזכור לי מצוין, לבין ההאזנה באותו רגע, שהיא כביכול מבחוץ", אומרת אוליברו, "משהו מההזדהות עם היצירה נעלם, ונדמה שהיא הופקעה מבעלותי. שהיא נשפכה בחזרה לתוך האוקיינוס. הדבר גורם לפיק ברכיים, כי זו הוכחה שכל יצירה משמעה להתחיל ללמוד ללכת מחדש. שאין צבירת ניסיון. יש ניסיון טכני, כן, אני מכירה את כלי העבודה; אבל מבחינת החפוויה אני מרגישה כמו ילד שמתחיל

ללכת. וזה פחד מוות. באותו הרגע נדמה לי שהמוסיקה כאילו עברה דרכי. שרק עמדתי ליד הדלת ושמרתי שהיא תהיה פתוחה. זה תפקיד חשוב אבל לא פשוט."

ובבכורה ליצירה שזה עתה הולחנה?

"זו חוויה מאוד מיוחדת. המוסיקה שבוקעת מהבמה שונה לגמרי מזו שהיתה לי בדמיון. עם כל השליטה בטכניקה והיכולת לדייק בכתיבה, עדיין ההגשמה של המוסיקה רחוקה ממה שדימינתי כשכתבתי אותה. באוזן הפנימית, בהלחנה, ליצירה יש אינסוף ממדים; ולעומת זאת בקונצרט היא מתכנסת לתוך

זמן מוגדר - זמן שתובע התייחסות למה שמתרחש בו, והוא דרמטי; ויש גם מחויבות לעוד ממד שלא קיים תוך כדי כתיבה - המרחב: העוצמה של הצלילים, והקהל, והאקוסטיקה. ואז, תוך כדי ההאזנה, עולה תחושה שדומה לפגישה עם חבר שלא נפגשנו אתו 40 שנה: בהדרגה אנחנו מתחילים לשכוח את מה שזכרנו ממנו בעבר ומתקרבים אליו איך שהוא היום.

הכל מתחדש

הדינמיות, ההשתנות התמידית של המוסיקה, היא היבט שמאפיין את אוליברו: "למשל בהקלטות: אני שומעת אותה היצירה, באותה הקלטה, ולמרות זאת היא משתנה מהקשבה להקשבה", היא אומרת, "וזאת כי בכל יום שעובר אנחנו משתנים, כיחיד וכקולקטיב - ובעיקר כי ההקשר שלה משתנה, וגורם לה להיות אחרת. המציאות משתנה תמידית, והיצירה מתחדשת בתוכה כי הכל מתחדש - אישית, פוליטית, חברתית."

התזמורת הסימפונית ירושלים, בניצוח פרדריק שאזלן, מבצעת את היצירה "נהרות נהרות" של אוליברו, נובמבר 2012

במובן זה היא גם משקיפה על התקופה השנויה במחלוקת ביותר במוסיקה המודרנית, תקופת האוונגרד של שנות ה-50 וה-60 באירופה, שממנה צמח גם מורה וידידה לוצ'אנו בריו: "הביקורת שלנו על האוונגרד קיימת ומוצדקת, אבל הוא גם הוציא אותנו לחופשי. הקיצוניות היא, שנבעה ממשבר נוראי, גרמה לנו היסטורית לחזור לעצמנו. כן, אפשר להבחין ולהודות בכשלים של אותה התקופה, אבל חייבים להסיר בפניה את הכובע כי בזכותה הגענו לאן שהגענו, אפילו אם זה בזכות ההתנגדות אליה. אי אפשר לזרוק תקופה היסטורית לפח."

“דיברו על ‘אדמה חרוכה’ שהשאיר האוונגרד”, היא ממשיכה, “אבל כל תהליך בטבע הוא של הרס ובנייה, זה במהות הקיום שלנו, המחזוריות של לידה וכיליון ואיך הם מתאחדים כיריעה אחת. בכל מקרה אנחנו מקיימים דיאלוג עם האוונגרד כמו עם כל מה שקורה, כולל דברים שלא שמענו כלל - כי הם נמצאים בתוכנו. והדיאלוג חוצה גבולות של זמן ומקום: אני שומעת את פסנתרן הג'ז ביל אוונס, למשל, וחושבת לעצמי, כמה שופן הושפע ממנו.”

את מתכוונת ודאי להיפך?

“מדוע? הם נפגשים אצלי בסלון ואני שומעת את הקשר ביניהם. אוונס הוא שופן עם קצת הדגשים, במאה אחרת - אבל באותו האוקיינוס. שניהם מביאים את המים מאותו המאגר שכולנו נמצאים בו. ובעוד אלפי שנים ההבדלים בזמן ביניהם יטשטשו ממילא - כמו שהיום, כשאנחנו לוקחים שיר תימני וכותבים אותו בתווים, מתקבלת תוצאה שדומה דמיון רב למזמור גרגוריאני מימי הביניים. תופעות כאלה גורמות לי להרהר על מהותם של הבדלים: אולי יש בכלל רק מנגינה אחת? אולי כל השפות הן שפה אחת ורק המבטא שלהן שונה? דווקא בעניין השפות זה מתקבל על הדעת כי בדיאלוג בין בני אדם, בכל מקרה 80% מהמסר לא ניתנים למדידה, לא מובעים באמצעי המילולי, ומה שכן הוא הכי פחות רלוונטי לתקשורת בינינו. ובמוסיקה אותו הדבר: המשמעות שלה קיימת לא בצלילים עצמם, כמו דו וסול, אלא במתח שביניהם.”

ביל אוונס: דיאלוג

לפני כשבועיים חזרה אוליברו מהעיר פייזולה באיטליה, שם ביצעו ערב מיצירותיה באמפיתיאטרון תחת כיפת השמים: “ארבע יצירות שלי בזו אחר זו, זה הפחיד אותי. לא הבנתי למה צריך את זה, ורק אני בכלל רציתי להישאר בבית. אבל פגשתי את השחקן אכרם תלאווי (יליד טיבה, בוגר סטודיו ניסן נתיב) שחי באיטליה, והחלטנו לעבוד ביחד על הערב הזה. לערב טקסטים של שירה עברית וערבית ולשזור אותן לתוך היצירות. בחרנו טקסטים של אבן ערבי, משורר מתור הזהב, והקלטתי את אכרם קורא שירה של המשורר ג'לאל א-דין רומי; והיו שירי יהודה הלוי ואבן גבירול מתורגמים לשתי השפות - והכל נקרא תוך כדי השמעת המוסיקה. ועירבנו מכל העדות היהודיות ומשתי

התרבויות שלנו. אשתו של אכרם היא זמרת איטלקייה וגם היא השתתפה - הנה חזרנו לאוקיינוס. הוספתי חבר כלזמר מהתזמורת של פירנצה ונהפכנו לחבורה: חבורה של עבדים אמנם, שמתרוצצים סביב השעון בלי כסף ובלי כלום, אבל מלאי התרגשות רק מלחזור לאוקיינוס. לא היתה תוכנייה שתחולק לקהל שלא התכוון לדבר, ולא היה טקס הקונצרט הרגיל עם ההשתחויות. בשלב מסוים

השחקנית־זמרת־רקדנית אסתי קינן נכנסה גם היא, בקטע אלתור כשהספוט עוקב אחריה, ואכרם הקריא שירים בערבית והקלרניתן ניגן מוסיקה יהודית. והכול באמפיתיאטרון רומי שמסביבו קטקומבות אטרוסקיות. כל המרכיבים ניצבו זה על זה לצד זה, וכך הייתי רוצה תמיד ליצור, כי כששומעים יצירה בלאו הכי שומעים המון יצירות זו על גבי זו. זה מה שהכי מעניין אותי לעשות, לא רק מה שמוגדר כמוסיקה, אלא הכל.”
